

PAVOL JOZEF ŠAFÁRIK (1795 – 1861)

V dejinách národov sú obdobia, ktoré za sebou zanechávajú hlboké stopy v kolektívnej pamäti ich príslušníkov, ktoré sa neskôr, v rôznych obmenách, zrkadlia v ich neskorších snahách a pôsobení. Také obdobie v dejinách slovenského a srbského národa bolo v 18. a najmä v 19. storočí, keď sa začínala ich významnejšia národná emancipácia, rásť národné povedomie, pocit národnej identity, ale i pocit slovanskej vzájomnosti a začína sa aj srbsko – slovenská spolupráca v rámci vtedajšieho Uhorska. Poprední predstavitelia oboch národov si vtedy boli vedomí, že ich národná existencia priamo závisí od stupňa zachovania národnej tradície a kultúrnych hodnôt¹.

V rámci tejto spolupráce jedno z popredných miest má Pavol Jozef Šafárik, ktorý bol známym slovenským spisovateľom, historikom, literárnym vedcom, etnografom, tvorcom vedeckých základov slavistiky. Narodil sa 13. mája 1795 v rodine evanjelického kňaza a učiteľa ako najmladší z piatich detí. Základné vzdelanie dostal od otca, vášnivého čitateľa a zberateľa starých kníh. Študoval na nižšom gymnáziu v Rožňave (1805-08), neskôr v Dobšinej (1808-10) a napokon na ev. lýceu v Kežmarku (1810-14), kde prejavil záujem o štúdium jazykov, literatúry a dejín Slovanov. V roku 1815 odišiel na univerzitu do Jene, kde sa venoval klasickým jazykom, jazykovede, histórii a prírodným vedám. Po odchode z Jene (1817) a po krátkej zastávke v Prahe sa vracia na Slovensko. Dva roky pôsobil ako vychovávateľ v Bratislave. Už ako devätnásťročný mladík vydal svoju jedinú básnickú zbierku *Tatranská múza s lýrou slovanskou* a ako vysokoškolák v Jene preložil Aristofanovu komédiu *Oblaky*. V roku 1818, spolu s Františkom Palackým, v brožúrke *Počátkové...* vystúpil proti osvieteneckej poézii a za antický verš v slovenskom básnictve, čím bol označený nástup klasicizmu v slovenskej literatúre. Odvtedy prestal literárne tvoriť a venoval sa vedeckej práci.

Rok 1819 znamenal rozhodujúci obrat v živote a povolání P. J. Šafárika. Neprijal predtým ponúkané miesto profesora na evanjelických školách „v severných Uhrách“, ale rozhodol sa pre Nový Sad, kde pravoslávna cirkev už skôr vytvorila gymnázium (1810) a na jar 1819 vypísala konkurz na miesto profesora a riaditeľa. Na to však Šafárik potreboval doktorát. S pomocou, a odporúčaním Jána Blahoslava Benediktiho ho získal dňa 5. apríla 1819. Opäť s pričinením Jána B.B., ale aj niektorých popredných srbských činiteľov, výber na miesto riaditeľa nakoniec padol na najmladšieho z prihlásených, na P. J. Šafárika. Mladý doktor Jensej univerzity po príchode do Nového Sadu (v septembri 1819) bol oduševnený mestom a liste priateľovi Palackému napísal, že je mesto Nový Sad veľmi pekné a budova gymnázia výnimočná a že takú ešte nevidel. Funkciu riaditeľa Šafárik prevzal slávnostným prejavom, ktorý predniesol v latinčine. Načrtol v ňom dejiny gymnázia, hovoril o profesoroch a ich vyučovacích povinnostiach, potom vyjadril svoje pedagogické názory na koncepciu školy, zoznámil prítomných s návrhom reforiem, ktoré plánoval uskutočniť. Nový riaditeľ zapôsobil na domácich veľmi priaznivým

dojmom. Okrem neho, na gymnázium všetci profesori boli Srbi. P. J. Šafárik zastával funkciu riaditeľa päť rokov (od 1819 do 1825). Ako riaditeľ mal ambiciózne plány. Jeho základnou koncepciou bolo vytvoriť gymnázium podľa klasického vzoru. Hneď po prebratí funkcie, sa mu podarilo presadiť drobnejšie zmeny v učebnom pláne, rozšírením učebných predmetov. Pozitívne bolo prijaté aj zbieranie kníh pre budúcu knižnicu. Šafárik mal osobitnú radosť z toho, že do tvoriacej sa knižnice, do jej fondu, pribúdali vzácne staroslovienske literárno-historické pamiatky. V inauguračnej reči uviedol, že na gymnázium bude on sám vyučovať matematiku (algebru aj geometriu), fyziku, logiku, rétoriku, poéziu, štylistiku a bude vykladať klasikov v I. humanitnej triede. Tak sa aj stalo. Prednášal po latinsky, po nemecky a po zosilnení maďarizačných tendencií, keď zasiahli aj novosadské gymnázium, v posledných dvoch - troch rokoch pobytu vyučoval aj maďarčinu ako vyučovací predmet. Akurát jeho pôsobením toto gymnázium (v súčasnosti Gymnázium Jovana Jovanovića Zmaja) zaznamenalo najväčší rozmach.

Počas prvých dvoch rokov novosadského účinkovania býval Šafárik v dome bohatého mešťana Servického, avšak roku 1821 požiadal Šafárika synovec srbského patriarchu Stratimirovića Toša Stratimirović, veľkostatkár z kulpínskej rodiny Stratimirovičov, ktorý podporoval slovenskú kultúru, aby prevzal výchovnú starostlivosť nad jeho synom Milošom. Na znak vďaky Šafárik dostal k dispozícii časť ich domu v Novom Sade, kde býval, a o stravu a byt sa mu starala kuchárka, ktorú mu tiež platili. Šafárik síce Miloša vychovával v Novom Sade, avšak prichádzal na majetok Stratimirovičovcov v Kulpíne a tu pracoval aj na svojich vedeckých dielach. Pred ním, v rokoch 1793-1801, u Stratimirovičovcov v Kulpíne vychovávateľom bol Juraj Rohoň a po Šafárikovi, v rokoch 1828-1831, Michal Godra. Títo traja sa potom stretávali aj v Kulpíne.

Vo vedeckých kruhoch Šafárik je hlavne známy svojimi všeobecnými slavistickými dielami a najvýznamnejším vedeckým dielom Šafárika z jeho novosadského obdobia sú *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Dejiny slovanskej reči a literatúry všetkých nárečí, (Pešť 1826). Šafárik však bol i významným juhoslavistom a jeho kapitálne diela z tejto oblasti sú jeho „Srbská čítanka“ 1833 u Pešti) a dielo Dejiny južnoslovanskej literatúry, avšak napísal aj rad iných, nie menej významných, diel z tejto oblasti. Napríklad vo svojom diele Pamiatky starého písomníctva Juhoslovanov - (1851) vyložil a dokázal svoju „macedónsku teóriu“ oproti „panónskej teórii“ Kopitara a Miklošiča, podľa ktorej starosloviencina Cyrila a Metoda bola „matkou“ všetkých slovanských jazykov. Vo svojej „macedónskej teórii“ Šafárik dokázal, že starosloviencina Cyrila a Metoda bola iba rovnoprávnou nárečovou „sestrou“ všetkých ostatných slovanských nárečí (jazykov), lebo „matkou“ môže byť iba staršia, vlastne niekdajšia spoločná praslovančina, jazyk všetkých Slovanov, kým spisovná starosloviencina bola vypracovaná na konkrétnom hovorovom jazyku macedónskych Slovanov. Šafárik tiež dokázal, že je hlaholika, ako staroslovanské písmo, staršia od cyriliky (napriek argumentom slavistu Dobrovského, ktorý jej pôvod videl v Dalmácii, až na začiatku

13. storočia) a vo svojom poslednom diele (*O pôvode a vlasti hlaholizmu*, (Praha 1858), vyslovil mienku, že hlaholiku vytvoril samotný Konštantín – Cyril a cyriliku iba neskôr jeho žiak Kliment.

V takomto jazykovom kontexte veľmi bolo významné ak nie i rozhodujúce Šafárikovo tvrdenie (*Serbische Lesekörner*), že „vtedajší srbský hovorový jazyk nebola spotvorená a zosprostená starosloviencina, ale že ako taký jestvoval od čias ako disponujeme srbskými písanými pamätihodnosťami“, čo (dokázané na mnohých príkladoch) znamenalo „ťažký úder“ za obhajcov starého „slavjanoserbského“ jazyka a pravopisu aj nový nevyvrátiteľný argument za prívržencov Vukovej ľudovej reči v literatúre. Šafárik Vuka, inak, po odchode z Nového Sadu r.1833, začal otvorene obhajovať a podporovať.

Šafárikovi v práci z oblasti juhoslavistiky pomáhal dokonca aj knieža Miloš a osobne mu zaslal bulharský preklad *Starého zákona (zmluvy)*. O kniežati Milošovi Obrenovičovi, ktorý vedel byť nanajvýš prísny v stykoch s ľuďmi a spolupracovníkmi, Šafárik v liste Palackému píše: „Ja vlastne proti nemu nemám nič, ku mne je vždy prívetivý a na moju žiadosť nariadil, aby sa všetky starobylé písané pamätihodnosti v Srbsku (hoci ich je tam vlastne málo) pre mňa zozbierali a niektoré z nich som už skutočne i dostal“

Šafárikovi v jeho podnikaniach pomáhali mnohí spolupracovníci, medzi inými i Vuk Karadžić, pri jeho geografických prácach, keď mu poskytoval informácie o srbských toponymoch a tiež i Petar II Petrović Njegoš mu z Cetinja viackrát zasielal rozličné údaje. Šafárik takto nazbieral v Novom Sade množstvo literárno - historického, ale aj iného materiálu, ktorý neskôr spracúval v Prahe.

Okrem toho, Šafárik sa zapájal do mnohých srbských podujatí. Napr. Keď jeho priateľ, tiež profesor na novosadskom gymnáziu Ďorđe (Georgije) Magarašević roku 1825 začal vydávať časopis *Serbska letopis*, ktorý prerástol na *Letopis Matice srpske*, Šafárik ho k tomu povzbudzoval. dával mu rady a do prvých čísel prispel slavistickými článkami. Pri príležitosti zakladania Matice srbskej v Pešti r. 1826 Šafárik svojim slovenským priateľom položil otázku, či by sa aj pre slovenský národ nemala založiť podobná kultúrna ustanovizeň a vo svojich listoch z Nového Sadu už r. 1827 Martinovi Hamuliakovi a Jánovi Kollárovi, vtedajším vedúcim slovenským osobnostiam, navrhoval založiť Maticu slovenskú podľa vzoru Matice srbskej. Šafárik sa vskutku nedožil slovensko-srbskej spolupráce v rámci ich matíc, keďže roku 1861 v Prahe umrel, dva roky pred založením Matice slovenskej (1863) v Turčianskom Svätom Martine.

Šafárikovo dielo si nanajvýš vážili aj jeho súčasníci a vážia si ho aj súčasní odborníci. Napríklad Ďura Daničić, Vukov nasledovateľ a „spolubojovník“ v jazykovej reforme o ňom konštatoval: „...znao je /.../ o Slovenima sve što se u njegovo vreme moglo znati /.../ a, ipak, mi Srbi, osim sviju Slovena, bejasmo u osobitoj ljubavi u takvoga čoveka pa svrh sviju zasluga, koje je Šafarik stekao kod sviju Slovena, još je osobito nas Srbe zadužio“/ a Peter Milosavljević v diele *Sistem srpske književnosti (Systém srbskej literatúry)*, v stati *Budući odnos prema Šafariku (Budúci vzťah*

k Šafárikovi) medziiným píše: «Mada nije bio Srbin, i mada nikad nije pisao ni objavljivao na srpskom jeziku, on je mnogo učinio upravo za srpsku filologiju /.../ Nijedan drugi filolog, ni Srbin ni čovek neke druge nacionalnosti, u tom pogledu, ne može se porediti sa njim. Njegovo delo komplementarno je sa Vukovim delom. Tek njih dvojica zajedno udarili su temelje srpskoj filologiji 19. veka. Vuk Karadžić i Šafarik imali su u osnovi iste poglede na srpski jezik i na korpus srpske književnosti. Šafarikovo ime treba da bude trajno zapamćeno kao ime prvog pisca istorije srpske književnosti, kao pisca prve istorije srpskog jezika i kao jednog od najznačajnijih srpskih bibliografa svih vremena“

Pre rozhodnutie uhorskej vlády², že sa evanjelikom zakazuje, aby boli profesormi a riaditeľmi na pravoslávnych školách, i Šafárik bol pozbavený postu riaditeľa r. 1825 a zhoršené podmienky života ho nakoniec prinútili presťahovať sa z Nového Sadu do Prahy r. 1833. Tu pracoval najprv ako redaktor viacerých časopisov, cenzor kníh, kustód a riaditeľ univerzitnej knižnice a v roku 1848 sa stal zakladateľom a mimoriadnym profesorom slovanskej filológie na Karlovej univerzite. V Prahe Šafárik napísal ďalšie svoje významné diela *Slovanské starožitnosti* (1837) a *Slovanský národopis* (1842), ktoré boli z češtiny hneď preložené i do nemčiny a niektorých slovanských jazykov a stali sa svetoznámymi. V prvom z nich sú dané dejiny Slovanov od najstarších čias po prijatie kresťanstva a v druhom zemepisné údaje o rozšírení Slovanov, ich jazykoch, spoločenskom riadení, zvykoch, folklóre a politickom rozvrstvení.

V posledných piatich rokoch života začal Šafárik chorľavieť a trpieť psychickými depresiami, a to aj napriek tomu, že sa zbavil materiálnych a finančných ťažkostí. Psychické depresie v posledných dvoch rokoch P. J. Šafárika priviedli k tomu, že sa 23. mája 1860 pokúsil o samovraždu. Na začiatku októbra 1860 sa Šafárik definitívne vzdal miesta riaditeľa Univerzitnej knižnice. Cisár František jeho žiadosti vyhovel vlastnoručne písaným listom, pričom mu ponechal ako dôchodok plný plat. Šafárik bol na dôchodku len málo. Rýchlo začal chradnúť, strácal zrak a pohyboval sa už len o paličke, ale pritom bol duševne čulý. Umrel 26. júla 1861. Pochovali ho na evanjelickom cintoríne v Prahe – Karlíne a po zrušení tohto cintorína roku 1900 Šafárikove pozostatky previezli na Olšanské cintoríny. Nad jeho hrobom umiestnili pôvodný sarkofág so starosrbským nápisom: „*V krasnich mira sego v'spitaľ sa estí ot junosti svojeje*“. (V krásach tohto sveta bol si vychovávaný od mladosti svojej). Ide tu o prvý verš zo stredovekej *Chvály (pochvaly) kniežaťovi Lazarovi (Pohvala knezu Lazaru)*, ktorú mníška Jefimia (predtým manželka Uglješú Mrňavčevića, ktorá sa po smrti manžela v boji na Marici 1371 uchýlila do sídliska srbského kniežaťa Lazara, vychovávala tam jeho deti a po Lazarovom zahynutí v boji na Kosove 1389 sa stala mníškou) na červenom hodvábe zlatými niťami vyšila, ako prikrývku na jeho sarkofág.

Ukratko rečeno, u okviri srpsko – slovačke saradnje izuzetno mesto zauzima Pavol Jozef Šafarik (1795 – 1861) čuveni slovački pisac, istoričar, proučavalac književnosti, slavista i etnograf, ali i prvi direktor Velike

pravoslavne srpske gimnazije u Novom Sadu od 1819. do 1825. god. Šafarik je u naučnom svetu poznat, uglavnom, po svojim opštim slavističkim delima, ali Šafarik je bio i značajan jugoslavista i srboslavista. U svojim brojnim delima iz ove oblasti je, između ostalog, izneo je i dokazao svoju „makedonsku teoriju“ (nasuprot „panonskoj teoriji“ Kopitara i Miklošića), prema kojoj je staroslovenski književni jezik Ćirila i Metodija nije bio jezik iz kojeg su se razvili svi ostali slovenski jezici, da je takav jezik bio praslovenski a da je staroslovenski zasnovan da jeziku makedonskih Slovena, koji je poslužio kao osnovica za stvaranje prvog književnog jezika svih Slovena. Šafarik je, takođe, dokazao da je glagoljica, kao staroslovensko pismo, starija od ćirilice (nasuprot argumentima čuvenog slaviste Josifa Dobrovskog, koji je njeno poreklo video u Dalmaciji, čak početkom 13. veka) a u svom poslednjem delu (*O poreklu i zavičaju glagoljizma* – Prag 1858) ustvrdio je da je glagoljicu konstruisao sam Konstantin – Ćirilo a ćirilicu tek njegov učenik Kliment.

U ovom, jezičkom, kontekstu veoma značajno, ako ne i presudno, bilo je Šafarikovo tvrđenje da: „tadašnji srpski govorni jezik nije izopačen i poprostačen staroslovenski, nego da je, kao takav, postojao otkako raspoložemo srpskim pismenim spomenicima što je (dokazano mnogim primerima) predstavljalo „nepoštadan udarac“ za branitelje starog „slavjanoserbskog“ jezika i pravopisa i nov i nepobitan argument za pristalice Vukovog narodnog govora u književnosti. Vuka je, inače, Šafarik, odlaskom iz Novog Sada 1833 god. počeo i otvoreno da brani i podržava.

Šafariku je, u radu iz oblasti jugoslavistike, pomagao čak i knez Miloš, koji je je znao da bude strog i prema Vuku Karadžiću (naročito posle njegovog „Pisma knezu Milošu“) a koji se „odnosio prema Šafariku prijateljski“ i naredio da se za njega u Srbiji sakupljaju stari srpski pisani spomenici a lično mu je poslao bugarski prevod *Starog zaveta*. Šafariku je, u njegovim geografskim radovima pomagao i Vuk Karadžić i pružao mu informacije o srpskim toponimima a i Petar II Petrović Njegoš mu je , sa Cetinja, u više navrata, slao razne podatke.¹

Zbog već pominjane odluke ugarske vlade da se evangelicima zabranjuje da budu profesori i direktori u pravoslavnim školama i Šafarik je (slično kao i Pavel Magda) razrešen dužnosti direktora 1825. god. a pogoršani uslovi života sa ga, napokon, naterali da se iz Novog Sada preseli u Prag 1833 god.

Iako je predlagao da i Slovaci osnuju svoju maticu po ugledu na Maticu srpsku, Šafarik, nije doživeo početak srpsko-slovačke saradnje, u okvirima njihovih Matica, pošto je 1861. god. umro u Pragu, dve godine pre osnivanja Matice slovačke (1863) u Turčjanskom Sv. Martinu.

***

Na prostorima savremene multietničke i multikulturalne Vojvodine kao i bivše Ugarske, Srbi i Slovaci zajedno žive i saraduju više od četvrtine milenijuma. Spojila su ih istorijska i politička zbivanja, ali i zajednički nacionalni interesi,

naročito u 19. veku, dakle u vreme njihove nacionalne emancipacije. Nažalost, savremenici, i Srbi i Slovaci, sem upućenih stručnjaka, o tim odnosima znaju veoma malo ili, pak, ništa, iako je odnos većinskog naroda prema manjinama i položaj manjina uopšte, u savremenom svetu a, naročito, u sredinama kao što je Vojvodina, itekako, aktuelan. Povrh toga u savremenom procesu evropeizacije i globalizacije slovački i srpski interesi ponovo približavaju – spaja ih, između ostalog i pitanje kako da se postane što bolji Evropljanin i da se, istovremeno sačuva nacionalni ponos, dostojanstvo, čast i osećanje ravnopravnosti i partnerstva u primanju i davanju, kao i da se da vlastiti doprinos napretku svih putem vlastitog napretka.

Zato svaka čast i hvala Kulpinčanima, konkretno Klubu Kulpinčana i sponzorima, što danas otkrivamo bistu Pavlu Jozefu Šafariku, koja neće biti samo istorijski podsetnik već i putokaz u smislu poruke njegovog dela da kod ljudi i naroda pažnju treba posvećivati ne onome što ih razdvaja, već onome što ih spaja.

Poznámky

1 Napr. podľa profesora Ristu Kovijanića na Slovensku sa v 18. po začiatok 20. st. (od r. 1735 do r. 1914 školilo približne 2500 srbských študentov a v Zborníku Matice srbskej (kn. XIX/3, r 1971 a kn. XX/1, r. 1972 a prví 4 riaditelia najstaršieho srbského gymnázia v Srijemských Karlovciah boli pôvodom zo Slovenska: prvý riaditeľ (v rokoch 1791 – 1798) bol Ján Gros z Pezinka pri Bratislave, druhý Andrej Volný (1798 – 1817), zo Štiavnice, tretí (1817 – 1821) bol Georgije Karlo Rummy Dragutin z Iglova (Spišská Nová Ves) (mitropolit Stratimirović si ho nanajvyšš vážil ba čo viac bol krstným otcom jeho synom (1818, 1820) a dcére (1821) a štvrtý (1821 – 1825) Pavel Magda pôvodom z Rožňavy.

2 Žiaľ, keď Pavel Magda chcel publikovať nemeckú verziu svojho diela *Najnovší štatisticko – geografický opis Uhorska a Vojenskej hranice*, vrchnosti, prostredníctvom svojho viedenského cenzora, našli v ňom nebezpečnú secesionistickú propagandu. Podozrievavý vedenský cisársky dvor meternichovského absolutizmu našiel v tom dostatočnú príčinu aby, prostredníctvom maďarskej vlády „hneď a do budúca“ úplne zakázal evanjelikom, aby boli profesori a riaditelia na pravoslávnych školách, ako i tajomníci v pravoslávnych cirkevných ustanovizniach. Tak Magda utratil miesto riaditeľa a spolu sním aj P. J. Šafárik.

Pramene

1/ Jan Kmeč: *Jugoslovensko – slovačke slavističke veze*, Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, Radovi, knjiga VI, Novi Sad 19874/

2/ Nebojša Kuzmanović: *Susretanje kultura*, DNS «LOGOS» - KK «DIS», Bačka Palanka 2003

Samuel Boldocký